

ΛΕΙΒΗΘΡΑ:

Ανάπλαση-ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου

Έφη Πουλάκη-Παντερμαλή
Αρχαιολόγος

Ο αρχαιολογικός χώρος βρίσκεται στο νότιο τμήμα του νομού Πιερίας, μπροστά στην μεγάλη πτυχή που χωρίζει τον Άνω από τον Κάτω Όλυμπο. Ο Άνω Όλυμπος είναι ο κατεξοχήν Όλυμπος, ο "πολυδεδείρας" και "πολύπτυχος", ο Όλυμπος με τις δεκάδες των αλπικών κορυφών, ο θειικός Όλυμπος του έπους. Ο Κάτω Όλυμπος είναι ο Όλυμπος με τα χαμηλά υψώματα και τις ομαλές κλίσεις, ο Όλυμπος των ανθρώπινων διαστάσεων. Η θέση της πόλης (τα Λειβηθρα βρίσκονταν μπροστά στην πτυχή του Ολύμπου που συγκεντρώνει με πολυάριθμους χειμάρρους τις υδατορροές από τους δύο ορεινούς όγκους) είναι πιθανή αιτία της καταστροφής που αναφέρει ο Πausανίας στην ιστορία του για τον Ορφέα και τα Λειβηθρα, αλλά και η αιτία της μοναδικής ομορφιάς του φυσικού περιβάλλοντος στην περιοχή.

Ο μύθος

Ο Ορφέας ήταν γιος της επιφανέστερης μούσας, της Καλλιόπης, και του Οίαγρου. Γεννήθηκε σε μία από τις σπηλιές του Ολύμπου, κοντά στα Λειβηθρα και την Πιμπλεια. Υπεύθυνος για τον θάνατό του ήταν οι μαινόμενες γυναίκες της Πιερίας, που τον θανάτωσαν στην παραολύμπια χώρα του Δίου. Εκεί κυλούσε ένα ποτάμι, ο Ελικών, στα νερά του οποίου οι γυναίκες θέλησαν να ξεπλυθούν από το αίμα του Ορφέα. Το ποτάμι τότε, για να μη συντελέσει στον καθαρισμό του φονικού, εξαφανίστηκε μέσα στη γη και βγήκε καθαρό στο Δίον με το όνομα Βαφύρας. Από εκεί, πλωτός πια ποταμός, κύλησε προς τη θάλασσα. Γιατί όμως οι Θράσες και οι Μακεδόνισσες γυναίκες της Πιερίας σκότωσαν τον Ορφέα; Καθώς λέει η παράδοση, αυτά του φονικού στάθηκαν οι οργανιστικές τελετές του Ορφέα, τελετές στις οποίες οι γυναίκες δεν επιτρεπόταν να πάρουν μέρος. Επειδή πρέπει να ξέρουμε πως ο Ορφέας δεν ήταν μόνο ο τραγουδιστής που μάγευε τη φύση με τα τραγούδια του. Ήταν κύρια ο ένθεος ευερετής μυστηρίων του πολυόργιου και πανιέρου Βάκχου. Ήταν ο εισηγητής των "περί τὰς τελετὰς ὀργιασμάτων" του κρύφιου,

απόρρητου και αγνού τελετάρχη, του Διόνυσου. Τέτοιες τελετές γίνονταν σε τακτές ημέρες, σ' ένα ειδικό "οίκημα μέγα τε και πρὸς τελετὰς εὐ ποποιημένον". Επαιρνε μέρος "πληθος ἑθρῶν καὶ Μακεδόνων ὠπλισμένων", που πριν από τις τελετές άφηναν τα όπλα τους στις πύλες του κτηρίου. Αυτό το κτήριο, το πρώτο "τελεστήριον" των μυστηρίων του Ορφέα, βρισκόταν στην πατρίδα του, τα Λειβηθρα.

Τα Λειβηθρα λοιπόν είναι αρχαία πόλη, στην οποία γεννήθηκε ο Ορφέας και όπου γίνονταν οι αρχαιότερες μυστηριακές τελετές, οι πρώτες ίσως "τελεταί μυστηρίδες" του "εὐάζοντος κατ' Όλυμπον Βάκχου".

Η σχέση όμως της πόλης με τον Ορφέα δεν σταματάει εδώ. Μετά τον θάνατό του δόθηκε ένας χρησμός που ζητούσε να βρεθεί το σώμα του και να ταφεί. Και καθώς ο Ορφέας ήταν γιος ενός ποταμού και ο θάνατός του συνδέθηκε με ένα ποτάμι, έτσι και τα λείψανά του βρέθηκαν και αυτά στις εκβολές ποταμού. Τον έβαψαν στα Λειβηθρα. Ο τάφος του, που ήταν αρχικά ένα απλό ηρώο, μετατράπηκε σιγά-σιγά σε ιερό, όπου λατρεύτηκε με θυσίες, όπως οι θεοί. Εδώ βρισκόταν και το κυριασθένιο του άγάλμα, το Ξεάνο. Το ιερό αυτό με τον τάφο του Ορφέα ήταν για τις γυναίκες "παντελῶς άβατον".

1. Λειβηθρα. Σε πρώτο πλάνο η ακρόπολη. Στο βάθος το κάστρο του Πλαταμώνα.

Για τα Λειβηθρα και τον τάφο του Ορφέα μοιραίο στάθηκε και πάλι ένα ποτάμι. Την πληροφορία την δίνει ο Πausanías, καθώς διηγείται μια ιστορία που άκουσε στη Λάρισα.

Τα Λειβηθρα, λέει, ήταν κτισμένα στον Ολύμμο, εκεί όπου το βουνό στρέφει από τη Θεσσαλία και κατά προς τη Μακεδονία. Εκεί βρισκόταν και ο τάφος-ιερό του Ορφέα. Κάποτε ένας χρησμός είπε πως όταν ο ήλιος δει τα κόκαλα του Ορφέα, τότε τα Λειβηθρα θα καταστραφούν από τον Σύν. Σύν στα αρχαία ελληνικά θα πει αγριογούρουνο.

Στα Λειβηθρα δεν έδωσαν και πολλή σημασία στον χρησμό, πιστεύοντας ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρχει τέτοιο θηρίο ικανό να καταστρέψει την πόλη τους. Όταν όμως ο θεός το θέλησε, έγιναν τα εξής:

Ένας βοσκός κάποιο μεσημεράκι αποκοιμήθηκε ακουμπώντας στον τάφο του Ορφέα. Αν και κοιμισμένος, άρχισε να τραγουδάει. Συνεπαρμένοι οι άλλοι βοσκοί εγκατέλειψαν τα ζώα τους και οι χωρικοί παράτησαν τα χωράφια τους για ν' ακούσουν τον κοιμισμένο βοσκό. Κάποια στιγμή, σπρώχνοντας ο ένας τον άλλον και καβγαδίζοντας ποιός θα βρεθεί πιο κοντά, έριξαν κάτω την κολόνα του τάφου και έσπασαν την οστεοθήκη. Έτσι, ο ήλιος είδε τα κόκαλα του Ορφέα. Αμέσως μόλις νύχτωσε ο θεός έστειλε μεγάλη

βροχή από τον ουρανό και ένας από τους χειμάρρους του Ολύμπου, ο Σύν, γκρέμισε τα τείχη των Λειβηθρίων και παρέσυρε τα ιερά των θεών και τα σπίτια των ανθρώπων.

Και αφού τα Λειβηθρα καταστράφηκαν, ο τάφος-ιερό του Ορφέα μεταφέρθηκε στην παραολυμπία χώρα του Δία, εκεί όπου τον διαμέλισαν οι μαινόμενες γυναίκες της Περίας. Πού βρίσκονται όμως τα Λειβηθρα;

Ο αρχαιολογικός χώρος

Αβίαστα προκύπτει από τις αρχαίες πηγές ότι τα Λειβηθρα και ο εξαρτημένος ορφικός μύθος τοποθετούνται στους περικούς πρόποδες του Ολύμπου. Γνωρίζουμε ότι πρέπει να ήταν κοντά στα ολύμπια δώματα όπου κατοικούσαν οι Μούσες, κοντά σε μια πηγή όπου εσύχναζαν, και ίσως σε τέτοιο περιβάλλον, που θα μπορούσε να έχει θρέψει τους μύθους για τα πανάρχαια ξωτικά και τον Ορφέα. Από τον Στράβωνα γνωρίζουμε ότι τα Λειβηθρα βρίσκονταν στους πρόποδες του Ολύμπου, κοντά στην Πίμπλεια, που, με τη σειρά της, ήταν και κοντά στο Δίον.

• 7α 1 18 1. 'Ότι υπό τῷ Ὀλύμπῳ πόλις Δίων. Ἐχει δὲ κώμην πλησίον Πίμπλειαν ... ἐνταύθα πλησίον καὶ τὰ Λειβηθρα.

Από τον Πausανία επίσης γνωρίζουμε ότι ήταν κτισμένα "ἐν τῷ Ὀλύμπῳ", και μάλιστα στο νοτιότερο τμήμα, εκεί όπου το βουνό στρίβει από τη Θεσσαλία και κοιτά προς τη Μακεδονία.

• Πaus., Βοιωτικά 30, 9. ἤκουσα δὲ και ἄλλον ἐν Λαρίση λόγον, ὡς ἐν τῷ Ὀλύμπῳ πόλις οἰκοῖτο Λιβηθρα, ἢ ἐπὶ Μακεδονίας τέτραπται τὸ ὄρος, και εἶναι οὐ πόρρω τῆς πόλεως τὸ τοῦ Ὀρφῆως μνημα.

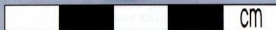
Τέλος, από τον Τίτο Λίβιο έχουμε την ίδια πληροφορία, ότι δηλαδή βρίσκονταν στον νοτιοανατολικό Ὀλυμπο, κοντά στο Ηράκλειο:

degressi in campos inter Heracleum et Libethrum posuerunt castra [peditum] quorum pars maior tumulos tenebat (44, 5).

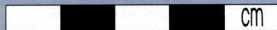
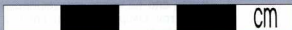
Επιπλέον, η θέση της "μουσικής" πόλης προς την περιοχή του Κάτω Ὀλύμπου και την Σκοτία προσδιορίστηκε ικανοποιητικά από την Αρχαιολογία με την ακόλουθη επιγραφή, που μιλάει για την περιοχή αναφέροντας τα "ὄρη τῶν Λιβηθρίων":

• [ἔδω] κὰν δὲ και γῆν ἐν [λίμνηι αὐτῶι] τὴν ἐπέκεινα τοῦ πο[τ]αμοῦ τοῦ π[α]ραρρ[έ]οντος ἀπὸ τῆς χα[ρ]άδρας] μέχρι τῶν ὀρών τῶν Λιβηθρίων] b. Helly, Gonnoi II 2, 2.

Την θέση της πόλης την είχαν αναζητήσει ήδη από τον περασμένο αιώνα οι ξένοι ερευνητές. Το 1954 ο Ἐφορος Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης

2. Αργυρὸ τετράδραχμο Μακεδονίας ἀπὸ τὰ Λειβηθρα, ὑπὸ ρωμαϊκὴ κηδεμονία. Πρῶτῃ μερῇ, 168-148 π.Χ. Εμπροσθοτύπος: κεφαλὴ Ἀρτέμιδος. Οπισθοτύπος: ἡ ἐπιγραφὴ μῆσα σε στεφάνῳ δρυός.

3. Αργυρὸ τετράδραχμο Περσείως ἀπὸ τὰ Λειβηθρα, 179 - 168 π.Χ.

Κοζιάς ανακοίνωσε ότι την είχε επιτέλους ανακαλύψει. Πρόκειται για μια αρχαία πόλη με ακρόπολη, που βρίσκεται υπη βόρει Κανάλια, στην είσοδο της μεγάλης πτυχής που χωρίζει τον Κάτω από τον Άνω Όλυμπο, σε τέτοιο σημείο, που να καλύπτει απόλυτα τις αρχαίες πληροφορίες που προαναφέραμε.

Είναι κτισμένη σε ένα από τα πρώτα υψώματα του Ολύμπου, ανάμεσα στην παλιά Λεπτοκαρυά και την Σκοτίνια, στην πολύπτυχη περιοχή όπου συγκλίνουν ο Άνω και ο Κάτω Όλυμπος και δημιουργούν τους αλεξάνδρου χειμάρρους που συμβάλλουν στην κοινή κοίτη της Ζηλιάνας, ακριβώς μπροστά στην ακρόπολη. Όσο έζησαν στην περιοχή ξέρουν τι σημαίνει χειμάρροι του Ολύμπου ύστερα από λίγες ώρες ολυμπικής καιτιγφίδας. Ο συσχετισμός με την καταστροφή των αρχαίων Λειβήθρων είναι βεβαίως αυτόματος.

Τέλος, η πηγή "ubi Musae coluntur", δηλαδή, "όπου εσύναζαν οι Μούσες", περιμένει ακόμη εκεί, έξω από τα τείχη της ακρόπολης.

Αν παραμείνει καμιά αμφιβολία για την ταύτιση, είναι το ίδιο το όνομα "Λειβήθρα" που μας κάνει και αισιοδοξούμε. Λειβήθρα σημαίνει ρεϊθρα, οχετοί υδραγωγικοί, ό,τι σημαίνει και το λατινικό Κανάλια, δηλαδή το σύγχρονο όνομα με το οποίο είναι γνωστή η περιοχή.

• Ηούχιος: *Λειβήθρων βέιθρων, οχετόν, κρουόν, και τόπος εν Μακεδονία ... και τόν Έλικνά.*

• Ευπολις, Εν Αδρίλω, 122: *Λιβήθρα, τὰ Εφύδρα χωρία και αί διαρρήσεις τών υδάτων.*

• Σούδα: *Λειβήθρα· όνομα πόλεως. Λειβήθρων δέ όχετός υδραγωγικός.*

Ο αρχαιολογικός χώρος εκτείνεται σε ένα από τα χαμηλά υψώματα των "όρων τών Λειβήθρων", ανάμεσα στους επιβλητικούς ορεινούς όγκους των δύο Ολύμπων. Ο κύριος ορεινός όγκος υψώνεται απότομα αμέσως δίπλα στον χώρο και αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα που επιβάλλει την παρουσία του και υποβάλλει τον επισκέπτη τόσο με τη φυσική παρουσία του όσο και με τον μύθο. Περιβάλλεται από τις κοίτες των χειμάρρων, που καλύπτονται από αιωνόβιο πλατανόδασος, ίσως το ωραιότερο και επιβλητικότερο του Ολύμπου. Όλη η περιοχή (εκτός από τις κοίτες των χειμάρρων) έχει θέα προς τον Όλυμπο (δυτικά) και τον Θερμαϊκό (ανατολικά).

Η προσέγγιση στον αρχαιολογικό χώρο (που βρίσκεται σε απόσταση 4 χμ. από τη θάλασσα και την Εθνική οδό 1) μπορεί να γίνει οδικά προς τον "Κουφέ" από την Λεπτοκαρυά (από τον δημόσιο δρόμο προς Καρυά, που ενώνει τις Εθνικές οδούς 1 και 13) και περπατώντας από την Σκοτίνια, μέσα από το πλατανόδασος της κοίτης των χειμάρρων.

Ο αρχαιολογικός χώρος των "Λειβήθρων" (δημόσιος χώρος στο σημαντικότερο τμήμα του) έχει συνολική έκταση πάνω από 1.500 στρέμματα (πόλη, ακρόπολη, νεκροταφεία κλπ.), αποτελεί συνέχεια του κρησγμένου ιστορικού και αρχαιολογικού χώρου του ορεινού όγκου του Ολύμπου και περιλαμβάνει:

α. Περιτειχισμένη αρχαία ακρόπολη (έκτασης 15 στρεμμάτων περίπου, στο ΝΑ άκρο του υψώματος της πόλης), που φαίνεται ότι εγκαταλεί-

φθηκε στα ελληνιστικά χρόνια (ίσως μετά την κάθοδο των Ρωμαίων και την ήττα των Μακεδόνων στην Πύδνα). Πλαισιώνεται από τους χειμάρρους Γρίβα και Καβουράδρα, ενώ ακριβώς μπροστά της σχηματίζεται η μεγάλη κοίτη της Ζηλιάνας. Μέρος της ακρόπολης έχει καταρρεύσει στην κοίτη του χειμάρρου Γρίβα. Στις υπολοίπες πλευρές σώζεται ο αρχαίος περιβόλος, κτισμένος με γυαλισμένους μεγάλους λίθους στο κατώτερο τμήμα και με μικρότερους στο ανώτερο.

β. Αρχαίος οικισμός που εκτείνεται στα υψώματα βορειοδυτικά της ακρόπολης μέχρι τον δημόσιο δρόμο (προς Καρυά και τις Εθνικές οδούς 1 και 13) και την περιοχή της παλιάς Λεπτοκαρυάς. Χρονολογείται από τα προϊστορικά (ίσως χρόνια μέχρι και τα βυζαντινά).

γ. Αρχαία νεκροταφεία, που χρονολογούνται από τα προϊστορικά χρόνια έως και τα ελληνιστικά, και απλώνονται από την περιοχή της παλιάς Λεπτοκαρυάς έως και την κοινοτική περιοχή της Σκοτίνιας (νεκροταφεία: Μικηναϊκό και Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου στην περιοχή της παλιάς Λεπτοκαρυάς, καθώς και Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου και των ιστορικών χρόνων στην περιοχή της Σκοτίνιας).

Η έλλειψη αρχαιολογών προστασίας και αρχαιολογικών υπαίθρου πρόσδωσαν τα "Λειβήθρα" (από αιώνες έρμαιο της οργής του Ολύμπου) και στο έλεος των αρχαιοκαπήλων. Ευτυχής συγκυρία ωστόσο ένωσε τις προσπάθειες της ΙΣΤ' Εφορείας και της Κοινότητας Λεπτοκαρυάς, προκειμένου η αξιοποίηση των "Λειβήθρων" να ενταχθεί στο κοινοτικό πρόγραμμα ανάπτυξης. Οι πιστώσεις δεν είναι μεγάλες, είναι όμως μια αισιόδοξη νότα για την πατρίδα του Ορφέα και της πανάρχαιας μουσικής του οικογένειας.

Leivethra: Conservation and Promotion of the Archaeological Site

Efi Poulaki-Pantermali

The project "Leivethra: Conservation and Promotion of the Archaeological Site" refers to the development of an archaeological area in Pieria county, which extends at the foot of Mount Olympus, close to the communities of Leptokaria and Skotina.

Leivethra lies not far from the sea and the National Road 1 (Thessaloniki-Athens), next to the mountainous road connecting the National Roads 1 and 13 (the Old National Road Thessaloniki-Athens via Eleassona) and on one of the first hillocks of Olympus, which stands as an acroterium in the exceptionally beautiful basin of torrents forming the Zeliana river bed.

This project has been designed for the conservation and promotion of the ancient acropolis of Leivethra, so that one of the most important historic sites in one of the most impressive landscapes of Mount Olympus will be developed. It also includes plan to create a scenic route in the region (the south coast of Pieria, Mount Olympus and foothills, Skotina, Palaia Skotina, Palios Panteleirron, the castle of Platamonas). The area is mentioned repeatedly in ancient literature, in relation with Orpheus and the myth of the Olympian Muses.